
Zapisi

Janko Pleterski

Ameriška poročila iz Hrvaške in Slovenije spomladi 1919

S svojim zapisom ob smrti Nicholasa Kinga, »ameriškega plemiča«, je Mitja Meršol opozoril na doslej v slovenskem zgodovinopisju še nezabeležena poročila s Hrvaškega in iz Slovenije, ki jih je v času od marca do maja 1919 pisal Nicholasov oče LeRoy King, tedaj ameriški opazovalec v teh deželah.¹

Že 1960 je ta poročila objavil Jerome (Jere) Jareb.² Jareb pojasnjuje, da je LeRoy King bil član misije Archibalda Caryja Coolidgea, ki jo je na Dunaj poslala delegacija ZDA na pariški mirovni konferenci z nalogo, da zbira podatke na ozemljih nekdanje habsburške monarhije. King naj bi bil poslan s takšno nalogo na Hrvaško. Jareb Slovenije ne omenja. King je v času opravljanja svoje naloge poslal Coolidgeu 31 poročil, od katerih štiri še niso najdena. Med 27 najdenimi poročili, ki jih objavlja Jareb, so do zdaj bila objavljena le štiri, v celoti ali deloma.

Iz knjige L. E. Gelfanda razberemo, da L. King ni bil prvotni član znane študijske skupine ameriškega predsednika Wilsona, imenovane »Inquiry«, ki je bila ustanovljena 1917, da bi pripravila podlage za stališča ZDA na mirovni konferenci. (V državnem arhivu je v fondu o delu te skupine ohranjenih blizu 2000 njenih elaboratov!) V opazovalno delo je L. Kinga vpregla šele delegacija ZDA na mirovni konferenci v Parizu. Pač pa sta bila že od ustanitve zelo vidna sodelavca skupine Inquiry Archibald Cary Coolidge in Robert J. Kerner, Slovencem bolj znana v zvezi z vprašanji jugoslovansko-avstrijske meje. Oba je ameriška delegacija v Parizu zadnje dni decembra 1918 poslala v »Srednjo Evropo, da bi opazovala in poročala o tamkajšnjih razmerah v zgodnjem 1919. letu.«³

Ne bo odveč seznaniti se z nekaterimi opažanji Gelfanda o učinkih študijskega dela skupine Inquiry na stališča delegacije ZDA na mirovni konferenci v Parizu. Člani te študijske skupine so se z odporom srečevali z dejstvom, da je moral Wilson odstopati od svojih 14 točk, ki bi naj sicer postale podlaga za mirovno ureditev. Med točkami, ki jih v tem smislu omenja Gelfand, ni izrecno omenjena točka o italijansko avstrijski

¹ Mitja Meršol: Smrt ameriškega plemiča, Delo, XXXIV, 19.12. 1992, št. 294.

² Jerome Jareb: LeRoy King's reports from Croatia March to May 1919, Journal of Croatian studies, Vol. I (1960), str. 75-168. - Kopijo separata te objave je M. Meršol prinesel iz ZDA in jo dal na voljo Prispevkom za novejšo zgodovino, za kar mu gre zahvala. Žal so na kopiji nekatere strani ostale napol prikrite. Vendar je mogoče videti, da na njih niso obravnavane slovenske zadeve.

³ L. E. Gelfand: The Inquiry, American Preparation for Peace 1917 - 1919, 1963, 320. (dalje Gelfand)

(pozneje dejansko slovenski oz. jugoslovanski) razmejivti po etničnem načelu. Obžalovanje, da stališča skupine Inquiry o tej razmejivti tudi niso bila uveljavljena, pa Gelfand izraža takole: »Skupina Inquiry ni zagovarjala razbitja avstro-ogrskega cesarstva, toda ko se je mirovna konferenca sestala, je bila likvidacija tega cesarstva v resnici že izvršeno dejstvo. V nasprotju z upanji skupine Inquiry je bila Avstrija prisiljena odstopiti Italiji Južno Tirolsko, Trentino, Trst, Istro in več otokov ob dalmatinskem obrežju. Skupina Inquiry je nasprotovala temu, da bi si Italija priključila dalmatinske obrežne dežele in te dežele so Italiji dejansko odrekli. Po drugi strani pa niso upoštevali stališča skupine Inquiry, ki je zagovarjalo mednarodni status Trsta in je to nekdanje avstrijsko pristanišče bilo preneseno pod italijansko suverenost.« – Podobno je bilo glede Reke, pravi Gelfand. Toda glede tega vprašanja so bili člani skupine Inquiry razdeljeni. En del je bil mnenja, da je Italija stopila v vojno »z zahtevo po plenu«. Če Jugoslavija izgubi Reko, bo prišlo do vojne in Društvo narodov se bo bojevalo na napačni strani (ko bo ščitilo suverenost Italije nad Reko). Takšnega mnenja so bili v svoji spomenici 17. aprila 1919 William Lunt, Charles Seymour, Isaiah Bowman, Douglas Johnson, Clive Day in A. A. Young. Drugi del članov, Sidney Mezes, George Louis Beer, David Hunter Miller, James Shotwell, je zagovarjal izročitev Reke Italiji. »Tako je npr. Beer,« piše Gelfand, »bil prepričan, da so Italijani 'neskončno' kulturno naprednejši kot pa Jugoslovani. In zato je takole opredelil svoje stališče: 'Dosti bolje je imeti ... Jugoslovane pod Italijani kot obratno, če nimamo na voljo nobene druge dobre možnosti.'« – Lahko si mislimo, da so podobni preudarki o kulturni večvrednosti Avstrijcev imeli vlogo tudi pri vprašnih razmejitvi na Koroškem in Štajerskem. – Mimogrede: Med uspešne zamisli Inquiry šteje Gelfand ureditev položaja Schleswiga – Hollsteina, prav posebej pa tisto o ustanovitvi vrste neodvisnih držav, ki naj loči (sovjetsko) Rusijo od Srednje Evrope. V okviru te zamisli so bile ustanovljene neodvisne države Finska, Estonija, Latvija, Litva, Poljska, Čehoslovaška, Madžarska in Jugoslavija, ugotavlja Gelfand.⁴

LeRoya Kinga slovensko zgodovino pisje že pozna kot člana tiste za koroške Slovence tako usodne Milesove komisije, ki jo omenjajo vsa dela o koroškem vprašanju 1918–1919. Natanko jo obravnava Bogo Grafenauer.⁵ Ta komisija je dejansko nepoblaščno predlagala ne le začasno »demarkacijo«, črto ločitve ozemelj, ki jih vojaško zasedata obe vojaško nasprotujoči si strani, temveč je predlagala že tudi črto nove državne meje. V komisiji se je King kot izvedenec za politična in vojaška vprašanja pridružil večinskemu mnenju, ki je črto oz. mejo postavljala kar na Karavanke, torej najbolj v nasprotju z etničnim načelom, v škodo Slovencev (manjšinsko mnenje Roberta J. Kernerja je postavljalo mejno črto na Koroškem na Dravo).

Kot piše Jareb, je bil King po koncu dela Milesove komisije poslan v Beograd, a le za malo časa. V teku januarja in februarja 1919 so se namreč iz Italije širili glasovi, da Hrvatje ne želijo biti združeni s Srbi, marveč bi radi ustanovili svojo lastno suvereno

⁴ Gelfand, str. 320–324.

⁵ Bogo Grafenauer, Slovenska Koroška v diplomatski igri leta 1919, J. Pleterški, L. Ude, T. Zorn: Koroški plebiscit, Ljubljana 1970, str. 295–378.

državo. Da bi te glasove preveril, je Cooledge konec februarja ali v začetku marca predstavil Kinga iz Beograda v Zagreb. Prvo Kingovo poročilo iz Zagreba je datirano s 6. marcem, zadnje pa s 16. majem 1919. Že Meršol je opozoril, da ta poročila ne govore samo o Hrvaški, temveč deloma tudi o Sloveniji. V nadaljnjem hočemo povzeti pomembnejše omembe slovenskih zadev, dve poročili pa podati v celoti, saj zadevata predvsem Slovenijo in to v zadevi, ki še danes ni dognana do kraja. To sta poročili o ponesrečeni slovenski ali jugoslovanski ofenzivi na Koroškem konec aprila 1919.

Že v svojem prvem poročilu (6. marec) govori LeRoy King večidel o slovenskih zadevah. Omenja, da je Zagreb preplavljen z begunci iz krajev, ki so jih zasedli Italijani, med njimi »celo iz Slovenije«. Nato piše o zadregah francoske politike glede ustreznega odnosa do Italije. »V strahu pred Nemčijo Francozi omahujejo, komu dati prednost, ali združeni in zadovoljeni Jugoslaviji, ali zadovoljeni Italiji. Seveda bi si želeli obe, a trd oreh bo, da si ju pridobe,« meni King. Posebej omenja francosko zadrego v zvezi s Koroško: »Francozi so zelo v dvomih glede koroškega vprašanja. Nek Slovenec, dr. Andrej Druškovič, ki je vnet Jugoslovan (kar nujno pomeni, da je še posebno vnet Slovenec), ki je bil v Beogradu, se je sinoči dolgo pogovarjal z mano in mi povedal, da mu je polkovnik Dosse v Beogradu rekel, da bi Francozi bili prav srečni, če bi bili lahko na Koroškem zarisali črto, kot so to storili na Štajerskem; toda niso hoteli motiti polkovnika Milesa. Črta, ki bi jo zarisali (če bi sploh kakšno potegnili), bi seveda predstavljala le 'čisto vojaško demarkacijo za potrebe premirja'. Slovenci so seveda kar divji na to, da naj oni to store, ker upajo, da bi takšna črta praktično zajela zadnjega Slovenca, kot se je to zgodilo na Štajerskem. Druškovič je govoril o 'germanizaciji' Slovencev, ki zdaj napreduje severno od Drave, in dejal je, da bodo do časa, ko bo mirovna konferenca odločila o meji, že čisto ponemčeni, če se ne potegne črta, ki jih bo varovala. Trdil je tudi, da Italijani podpirajo na Koroškem Avstrijce. Jaz sem se uspešno 'mazal' skozi ta pogovor, tako da sem bil potem celo povabljen, naj pridem brž ko bo mogoče v Ljubljano, da slišim še več argumentov! – Major Temperly (Anglež, op. J.P.) pravi, da so mu Slovenci rekli, da se je Miles odločil za dravsko črto, a da ste vi (Cooledge, op. J.P.) njegovo odločitev zavrnil. Temperly se je smejal in rekel, da ve, da to ni res, ker da bi vi nikoli ne dopustili, da takšna reč pride na dan, celo če bi bila resnična. Vse to je zelo zabavno za mene, ki slovenske argumente in sumničenja poznam že na pamet, nazaj in naprej.« Nato King nadaljuje: »Tukajšnji Francozi mi koroške zadeve niso omenili. Nek francoski častnik, stotnik Cottier, je šel v Ljubljano, da preišče, kakšne so transportne razmere, toda jaz vem, da je on 'officier de renseignements' (obveščevalni častnik) za polkovnika Dossea in da pregleduje vse skupaj. Ničesar več nisem slišal o tem, da bi Francozi prevzeli nadzor nad mejami med Avstrijo in Slovenijo. – Slišim pa, da so italijanski častniki poskusili v Ljubljani napraviti incident iz dejstva, da so na železniški postaji tega kraja 'žalili' italijansko zastavo. Prišla je zavezniška komisija iz Trsta in ugotovila, da ni nič na stvari. (Tako iz slovenskega vira.). – Dva ali tri tedne je tega, ko so od dveh ali treh italijanskih častnikov zahtevali, naj zapuste neko kavarno tukaj v Zagrebu, pa so podobno poskusili iz tega ustvariti incident.«

V poročilu št. 2 (7. marec) King opisuje stranke na Hrvaškem in med drugim ugotavlja, da je »klerikalna stranka« tukaj nepomembna in dodaja: »Hrvatov ne vodijo rimokatoliški duhovniki kot je to pri Slovencih. Tukaj ne obstaja resnično klerikalna stranka in ni pričakovati kaj več težav med njimi in Srbi zaradi vere. Par contre (prav nasprotno), od 22 članov 'klerikalnega kluba', ki ga je pred tremi dnevi ustanovil Korvshetz (Korošec) v Beogradu, jih je 19 Slovencev.«

V poročilu št. 4 (10. marec) King ponovno govori o francoskem približevanju Italijanom in da Jugoslovani menijo, da bo Francija zaradi strahu pred Nemčijo podprla na pariški mirovni konferenci italijanske zahteve na Jadranu. »Dr. Druškovič, Slovenec, ki skuša dognati, kaj smo storili na Koroškem, in ki je pameten in dobro obveščen mož, saj je bil še donedavna med podsekretarji v jugoslovanskem ministrstvu za notranje zadeve, mi je sinoči ponovno omenil svoj strah v zvezi s sedanjim francoskim stališčem; in rekel je, da so Francozi začeli neuradno napeljevati in svetovati, naj bi bili Jugoslovani bolj spravljivi do Italije. Rekel je, da se je stvar tako razvila pred nekaj dnevi in da je prav očitna. Ni povedal, kako naj bi se to zgodilo, le to, kar sem prejle omenil. (...) Druškovič je govoril tudi o Koroški; ponovil je željo Slovencev, da bi se čimprej določila meja premirja; govoril je o strateški šibkosti sedanje črte zaradi vrzeli na štajersko-koroški meji (med Dravo in zahodnim koncem črte, ki so jo bili določili Francozi); prosil me je, naj vas na to znova opozorim; in poskusil je izvleči iz mene moje 'osebno mnenje', kako naj bi šla črta na Koroškem; vprašal me je tudi, če sem šel v Beograd obiskat Francoze itn. Rekel je, da bo stotnik Cottin (Cottier?), francoski obveščevalni častnik v Ljubljani, pregledal predor pri Podrožnici in ugotovil, 'kako so Nemci prizadeli tir s svojim topništvom'. (...) Meni se zdaj zdi, da hočejo Francozi najprej zadovoljiti Italijo; potem pa združiti in utrditi, kar bo preostalo od Jugoslavije. Verjetno bodo omejeno podpirali jugoslovanske zahteve tam, kjer se ne križajo z italijanskimi - nasproti Koroški in Štajerski, posebno še, ker hočejo oslabiti Nemčijo. Toda Italijani nočejo, da bi Jugosi dobili spodnjo Koroško.« King nato govori o prijaznosti, ki jo doživlja v Zagrebu in ugotovi: »Niti najmanjšega znamenja ni, da bi naš koroški podvig ('our Carinthian enterprise', pri čemer ima seveda v mislih Milesovo komisijo, op. J. P.) povzročil, da bi Jugosi postali sumničavi do mene ali do mojega prijateljstva do njih. Slovenec Druškovič je zelo prijazen in zaupljiv; celo povabil me je s seboj na lov na južna pobočja Karavank.« - Vsekakor gre tukaj za redko pričevanje kakega ameriškega izvedenca, da občuti nekaj, kar bi bilo lahko podobno slabi vesti, ko omenja svoje samovoljno in skrivno odločanje o usodi Slovencev.

Zgodba se nadaljuje v Kingovem poročilu št. 7 (13. marec). Izvedel je, da nameravajo Francozi 15. marca poslati na Koroško (novo) misijo, tudi z udeležbo Američanov iz Beograda, ki naj bi zarisala »čisto vojaško« demarkacijsko črto. Zanikajo, da bi šlo za kaj drugega kot zgolj za preprečitev streljanja. King ni obveščen ne o taktiki na mirovni konferenci v Parizu ne o stališču Cooledgea in ne more neposredno odsvetovati udeležbe. Rad bi se prej po telefonu posvetoval z Milesom, ki se mudi v Pulju. Zatem pravi: »Seveda so Francozi zaskrbljeni zaradi našega početja na Koroškem, kajti mislim, da hočejo podpirati vse jugoslovanske zahteve tam, kjer te niso v navzkrižju z italijanskimi. In tudi: če tako ravnajo na Koroškem in Štajerskem, potem jemljejo

kar največ Nemčiji. Strah pred Nemčijo je v temelju njihove politike. Kar so slišali od Slovencev, jih navdaja s strahom, da je imelo naše početje (Milesove misije, op. J. P.) neugodne učinke za prve (Slovence oz. Jugoslovane, op. J. P.). – Če bi zdaj dosegli vsaj 'vojaško' črto, ki bi jo zarisala komisija, v kateri bi bil vsaj en ameriški častnik, bi dobili argument proti našemu delu. Zelo verjetno bi se potem, ko bi stvar začeli, lotili tudi raziskovanja političnih in gospodarskih vidikov, četudi zdaj zatrjujejo, da jih ne bodo obravnavali. – Major Temperly pravi, da le čaka, kdaj se bo izkazalo, 'kam pes taco moli', a da do zdaj še ni ničesar opazil. Francozi niso preveč zadovoljni, da sva on in jaz tukaj, četudi so vedno izbrano vljudni. (...) Temperly je zelo prijazen z menoj. Kaže mi svoje papirje in me dobro obvešča o vsem, kar sliši. (...) Predvčerajšnjim je bil v Beogradu, da bi se o koroški zadevi pogovoril z generalom Plunkettom.«

V poročilu št. 9 (13. marec) ocenjuje King elaborat hrvaške vlade o strankah in jugoslovanskem gibanju, ki ga ima v rokah, kot nenavadno pošten, glede na to, da gre za vladni dokument. Vendar meni, da elaborat »precenjuje vodilno vlogo Hrvaške v jugoslovanskem gibanju. V tem gibanju je Slovenija vodila Hrvaško in Hrvaška se tja do oktobra 1918 dejansko ni izjasnila za zedinjeno Jugoslavijo.«

Tudi poročilo št. 10 (19. marec) še govori o naporih Francozov, da bi dosegli udeležbo angleškega in ameriškega častnika v komisiji za določitev vojaške demarkacijske črte na Koroškem. Šef francoske misije polkovnik Dehove je 17. marca iz Ljubljane brzojavno vprašal Kinga, za katerega je menil, da je pooblaščen, da se udeleži tega podjetja, kdaj namerava priti v Ljubljano. Podobno pričakuje tudi majorja Tenderlyja. King o vsem tem nima nobenih navodil in to sporoča Dehoveu v Ljubljano. Tudi sam se želi izmakniti takšni dolžnosti in piše Cooledgeu takole: »Moje mnenje je, da zame ne bi bilo modro, da sodelujem v tej komisiji in to tako zaradi mojega poprejšnjega delovanja na Koroškem kot tudi zato, ker naj bi to bila, po zagotovilih Francozov, čisto vojaška komisija. Glede na to, da sem jaz sam na Koroškem že raziskoval politična, gospodarska in druga vprašanja, pričakujem, da se bodo v teku dela (komisije, op. J. P.) pojavila vprašanja, v zvezi s katerimi me bodo spraševali za mnenje in bo zaradi tega zame skrajno težavno omejevati se zgolj na vprašanja o vojaški črti. To zlasti drži zato, ker domnevam, da so Francozi docela pripravljeni, da v raziskovanje vključijo tudi etnične preudarke, če bodo za kaj takega dobili vsaj najmanjšo priložnost. Menim tudi, da je moj rang prenizek, da bi bil na enakovredni ravni z drugimi zavezniki častniki. – Če že bo kak ameriški častnik poslan v to komisijo, naj bi to po mojem mnenju bil kak tak, ki ni sodeloval v raziskovanju polkovnika Milesa v februarju, ki pa je seznanjen z rezultati tistega raziskovanja. – Major Temperly je danes popoldne (19. marca) odpotoval v Ljubljano z mislijo, da bo le poslušal in poročal, če ne bo kak ameriški častnik določen v to komisijo.« King še omenja, da je dobil brzojavko, v kateri mu Cooledge sporoča, da je sam brzojavil v Pariz za navodila.

V vsem tem najdemo ne le dokaz o bojznosti Kinga, da bi moral na dan s podatki o etničnem stanju na Koroškem, ki bi bili v navzkrižju z obstoječo bojno črto, pač v korist Slovencev oz. v škodo Avstrijcem. V vsem tem ugotavljamo tudi nov podatek, da je bila v tedaj v teku čisto konkretna akcija slovenske (jugoslovanske) politike, da bi s pomočjo Francozov vendarle dosegli tudi na Koroškem po zaveznikih določeno de-

markacijsko črto, podobno kot na Štajerskem. Že iz Kingovih reagiranj je očitno, da akcija ne bo uspešna. V tem lahko najdemo nekaj razlage, zakaj je potem prišlo do odločitve za skrajno sredstvo, za ofenzivo konec aprila. Uspešna ofenziva bi premaknila bojno črto na sever, ugodneje za Slovenijo, to pa bi potem zavezniška komisija vzela kot podlago za demarkacijo črte premirja - in bodoče meje.

V svojem 11. poročilu (19. marec) King povzema iz pogovora s francoskim obveščevalnim častnikom, kako slabo vpliva na jugoslovansko-francoske odnose tukaj dejstvo, da se Francija nagiblje k Italiji in da potekajo stvari v Parizu za Jugoslovane slabo. Francoz se je skliceval na nemško nevarnost, pred katero Francija v bodoče ne bo mogla najti zaščite ne v Angliji ne v Ameriki. Dodal pa je še poseben razlog za slabšanje razmerja z njim in sploh s Francozi: Srbi si skušajo zagotoviti vso oblast v Jugoslaviji in so zato zelo ljubosumni na francosko zasedbo dežele. Srbi celo namenoma hujskajo javnost v Zagrebu proti Francozom.

V svojih poročilih navaja King tudi svoja opažanja o narodnem oz. političnem značaju Hrvatov, ne le v primerjavi s Srbi (Srbijanci), temveč večkrat tudi s Slovenci. Tako se mu v poročilu št. 18 (1. april) zdi, da želja Hrvatov po svobodi ni takšno praktično in pereče prepričanje, kot je to pri Slovencih in - Dalmatincih! Ideje o združenju in veliki Jugoslaviji Hrvatje ne podpirajo s takšno vnemo in navdušenjem kot to počno Slovenci in tudi niso takšni idealisti kot so Slovenci (in ne takšno močno vojaško pleme kot so Srbi). Vznemirja jih italijansko prisvajanje vzhodne Istre in Reke, zelo malo pa jim je mar vdor Italije v slovensko ozemlje; sploh ne kažejo nobenega nagnjenja, da bi govorili o mejnem sporu med Slovenijo in Avstrijo.

Poročilo št. 22 (8. april) govori o pojavih boljševizma na (avstrijskem) Štajerskem in v Prekmurju. Poleg tega pa ugotavlja, da enote generala Maistra niso zasedle pasu ozemlja severno od Mure med Cmurekom in Radgono, ki sicer leži južno od demarkacijske črte, kakor so jo zarisali Francozi. Jugoslovanski polkovnik, ki služi v enotah generala Maistra, ki mu je o tem poročal, pravi, da je slovensko prebivalstvo v tem območju tako »germanizirano«, da je nemogoče to ozemlje zasesti brez stalnega sovražnega nasprotovanja. »Germanizirani« Slovenci so baje povezani z boljševiški elementi severno od Mure. Angleški major Temperly je obiskal Maribor in Kinga obveščča, da jugoslovanske oblasti v Mariboru še vedno s sumom gledajo na delo Milesove komisije na Koroškem. Meni, da se boje, da so Američani izvedeli preveč. Pravi tudi, da ni nobenega dvoma, da vsaj na Štajerskem obstajajo Slovenci, ki žele ostati pod avstrijsko oblastjo.

In zdaj sledita dve poročili o ponesrečeni jugoslovanski ofenzivi na Koroškem 28. aprila, ki ju navajamo v celoti. (Priloga!)

J. Jareb objavlja tudi pismo, v katerem je Cooledge poslal ti dve poročili ameriški delegaciji na mirovni konferenci (datirano z 8. majem, v Pariz je prispelo 10. maja 1919). V njem Cooledge poudarja, da Avstrijci tega spopada niso izzvali, da Italijani poročajo, da so bile moči jugoslovanskih enot veliko večje, kot pa to navaja King, da nimajo Italijani nobene razlage za jugoslovanski poraz razen nesposobnosti in splošnega odpora prebivalstva (incompetence and a general rising on the part of the population). Avstrijske osrednje oblasti skušajo zdaj zadržati Korošce, ki še napredujejo, a

ni gotovo, da se jim bo posrečilo, ker dunajska vlada ne obvlada dežel in postaja v zadnjih mesecih vse šibkejša.

Vprašanje o tem, kdo je bil pobudnik za nesrečno ofenzivo, ostaja v slovenskem zgodovinopisju odprto in je še danes povod za nedognana tolmačenja.⁶ Po Kingovih informacijah je bilo težišče vendarle pri ljubljanski deželni vladi. To bo treba ocenjevati ne le v luči vseh dejstev, ki jih navaja B. Grafenauer v navedeni razpravi, vključno z nasveti iz kroga delegatov na mirovni konferenci, temveč zdaj tudi še ob upoštevanju Kingovih prej omenjenih novih podatkov, da je bil v teku poskus, da bi z novim premirjem določili novo demarkacijsko črto na Koroškem po odločitvi zaveznikov.

O vladi v Ljubljani poroča King (št. 31, 16. maj) še takole: »Ni dvoma, da je ljubljanska vlada pri Slovencih nepopularna zaradi neprimerne vodenja koroške afeze; in zaradi drugih razlogov, ki jih obravnavam v svojem predhodnem poročilu (št. 28, op. J.P.). Srbi so nejevoljni na člane ljubljanske vlade in verjetno je, da skušajo le-ti rešiti svoje glave s tem, da valijo krivdo na Srbe in da širijo poročila o pomanjkljivem srbskem sodelovanju na Koroškem, in s tem, da trdijo, da je beograjska vlada s svojo nesposobnostjo povzročila druginjo in druge gospodarske težave. Sedanja krajevna vlada v Ljubljani je nezanesljiva (shifty), se zanima samo zase in ima talent, da počenja napačne stvari.«

Poročnik LeRoy King govori v svojih poročilih seveda največ o vprašanih v zvezi s Hrvati, hrvaškimi deželami o hrvaško srbskih odnosih in o vprašanju jugoslovanske državne enotnosti. Njegove informacije so tudi v tem širšem obsegu pomembne za slovensko zgodovino in jih bo treba še natančneje preučiti, posebno tisto, kar zadeva delovanje Italije proti nastajanju jugoslovanske države kot oviri za italijanske interese na Jadranu in Balkanu in kot nasprotnice izpeljave londonskega pakta iz leta 1915. Zelo zanimive so tudi njegove skrajno kritične, a končno vendarle pozitivne napovedi o prihodnosti Jugoslavije.

Eno svojih zadnjih poročil (št. 26, 19. aprila 1919) pa je King namenil svojim splošnim vtisom o Jugoslovanih. Drastične so njegove kritične pripombe na račun Hrvatov in Srbov. Za te in one ima pri roki hude očitke. Tudi Slovincem očita – isto kot Hrvatom: »Svoje svobode si niso izbojevali, bili so tako rekoč izpuščeni na prostost. To sami čutijo in pogosto skušajo zgraditi svoj lasten zgodovinski boj kar iz dejstva, da so bili zatirani. Prav lahko je biti zatiran pa se ne bojevati, da ne bi bilo tako.« (»One can be suppressed very easily without struggling not to be.«)

Ima pa za Slovence vendarle tudi pohvalo: »Slovenci prekašajo Hrvate (are superior to the Croatians) in njihovi kmetje kažejo višji odstotek pismenosti, kar je zasluga rimske Cerkve, ki se v Sloveniji kaže s svoje najboljše strani. Ustvarila je kmečko ali ljudsko stranko, njeni duhovniki so navdali Slovence z narodnim idealizmom, kakršen med Hrvati ne obstaja. Slovenci so inteligentno zavrnil in še mrzijo avstrijsko politiko; in sramujejo se, da so sploh kdaj bili združeni s takšno strupeno moro, če-

⁶ Prim. polemično prasko ob objavi spominov Matije Štefina v Delu med Janezom J. Švajncermem in piscem spremne besede J. Pleterskim (Delo, XXXII, 15. in 22.12. 1990, XXXII, 19.1. in 2.2. 1991).

prav to ni bila njihova krivda.« – Ali bi se z lepšim mnenjem rad oddolžil Slovencem na Koroškem?

Ko prebiram Kingova poročila, se mi vsiljuje nek obrobni, a za psihologijo odnosa Američanov (pa tudi Angležev) do takratnih slovenskih prizadevanj precej zgovoren sklep. V poročilu Milesove komisije se odločitev, da se ne bo naslonila na etnična, Slovincem ugodnejša dejstva, nekako upravičuje z očitkom slovenskim koroškim kmetom, da se nemškimi Avstrijcem niso tako uprli z orožjem, kot so se bili некоč, v Lexingtonu, uprli Američani Angležem. Kar zelo verjetno postaja, da je takšen argument prispel v Milesovo besedilo izpod peresa ravno našega LeRoya Kinga. »Ameriš-kemu plemiču« ni zadostovalo, da je neko ljudstvo izpuščeno na svobodo. Moralo je tudi biti pripravljeno, da svojo svobodo brani z orožjem. Etnos sam zanj ni bil pravi argument. Po drugi svetovni vojni in po slovenskem odporu LeRoyev sin Nicholas, kot razberem iz Meršolovega spominskega zapisa, ni več pogrešal takšne lastnosti pri našem narodu. Ponosen je bil na očeta, da je imel neko vlogo v njegovi zgodovini.

Priloga

Poročilo št. 27

Ljubljana, 6. maj 1919

Predmet: Koroški položaj

1. Jugoslovanske oblasti izjavljajo, da so 27. aprila izvedele, da je postopanje Avstrijcev s Slovenci na Koroškem doseglo neznosno stopnjo in da je bila potrebna pomoč. Vlakov z živili je bil poslan skozi predor v Področčico in jugoslovanske čete so napredovale od severnega vhoda v predor kakih 8 km proti Celovcu. Presenetile so Avstrijce in 28. so zajele 2 častnika in blizu 300 mož. Napredovale so tudi jugoslovanske čete severno od Velikovca. Avstrijci so nato poslali okrepitev (pravijo, da s Tirolskega in od drugod) in potisnile Jugoslovane nazaj na prvotno črto, pri čemer so zajele nekaj ujetnikov.

2. Nedavno napredovanje jugoslovanskih čet dne 28. (aprila) je v naglici ukrenila Dravska divizija (glavno poveljstvo v Ljubljani), ne da bi sporočila Avstrijcem, da odpoveduje sporazum o premirju.

3. Videči je, da imajo predsednik slovenske začasne vlade (Ljubljana) in druge vplivne osebe imetje na Koroškem in v Ljubljani se splošno meni, da so želeli, da bi si z jugoslovansko zasedbo zavarovali ta imetja; in da so močno pritiskali na poveljstvo Dravske divizije. Ni jasno, ali so dejansko tudi poskušali razvneti upor med kmeti; verjetno pa so precejevali pomoč, ki bi jo lahko pričakovali od slovenskih kmetov in niso upoštevali šibkosti jugoslovanskih sil.

4. Glavni avstrijski napad se je začel v noči od 1. na 2. maj in Dravska divizija je popustila ter izpraznila velikovško mostišče in severni konec predora pri Področčici. Tretjega maja so Avstrijci napadli s položaja pri Frajbahu dravsko črto bočno proti vzhodu in napredovali 4. maja skozi Podjuno. Moč Dravske divizije je bila zelo skrčena, ker so približno 1/3 moštva bili poslani na poljska dela in v Zagreb.

5. Avstrijci so očitno pričakovali jugoslovansko napredovanje in nemire med kme-

ti, kajti zaplenjen je bil nek ukaz z datumom 30. marec, ki nakazuje predhodne ukrepe in pripravlja okrepitev. Po grobi oceni so avstrijske sile na Koroškem takšne:

- 10 rednih koroških bataljonov
- 4 redni bataljoni z Dunaja
- 3 redni bataljoni s Tirolskega
- 1 redni bataljon s Štajerskega

18 skupaj, 9000 pušk in vsaj še 9000 nadaljnjih pušk v raznih enotah »Volkswehralarm«. Povedali so mi, da so jugoslovanske čete v času avstrijskega napada šteje blizu 2500.

6. Sedanja koroška črta gre od zahoda proti vzhodu (po današnjem sporočilu jugoslovanskih vojaških oblasti) približno od Rateč (zgornja dolina Save) - proti severovzhodu na greben Kepe - po stari koroški meji na Ljubelj - proti severovzhodu do Sele - Fara - vzhodno severovzhodno do Blata - vzhodno do Pliberka - vzhodno do stare koroško-štajerske meje.

Vendar je ta črta zasedena le na južnem koncu predora pri Jesenicah in na posameznih točkah v gorah, ker so sile nezadostne.

7. Avstrijci so izgubili 9 topov, 7 častnikov, 300 ujetnikov (število padlih in ranjenih ni znano).

Jugoslovani so izgubili 7 topov, okrog 400 ujetnikov in skupno okrog 200 padlih in ranjenih.

8. Tukajšnje vlado zelo ostro grajajo, ker je tako slabo presodila položaj in zaradi tega nesrečnega podviga, ki je Avstrijcem prinesel veliko ozemlja.

9. Sinoči je prispela uradna brzjavka generala Segreja, ki naroča vodji italijanske skupine za premirje, naj obvesti vojaško poveljstvo Dravske divizije, da ga general Segre poziva - v imenu Antante in humanosti in z namenom, da bi se preprečilo nadaljnje prelivanje krvi glede na bližnje določanje meje in prihajajoči mir - naj ustavi sovražnosti na temelju sedanjega položaja in frontne črte; on sam pa jamči, da bodo Avstrijci s svoje strani na podoben način ustavili sovražnosti, če Jugoslovani privolijo.

10. Ni jasno, ali je general Segre pooblaščen iz Pariza ali pa ravna po lastni pobudi. Na splošno se sodi, da je ljubljanska vlada bila skrajno neustrezna v vsej zadevi in da bo to škodilo jugoslovanskim izgledom v Parizu ter da je odprlo možnost za italijansko intervencijo.

11. Gornje ugotovitve so izid poizvedovanj, ki sva jih v Ljubljani opravila včeraj in danes jaz in stotnik Thompson, britanski obveščevalni častnik.

Le Roy King, Lt., F. A.

Poročilo št. 28

Zagreb, 9. maj 1919

Predmet: Ljubljanska vlada in koroški položaj

1. V Ljubljani zelo grajajo tukajšnje vlado, ki ji očitajo nedavno polomijo na Koroškem. Te kritike sem omenil v svojem poročilu št. 27 in ugotavljam, da so tudi v Zagrebu mnjenja, da je ljubljanska vlada odgovorna za nepreudarno napredovanje ju-

goslovanskih sil na Koroškem dne 28. aprila, ki je dalo Nemškoavstrijcem (tj. državljanom države, ki se je tada imenovala Nemška Avstrija – *Deutschösterreich*, op. J. P.) priložnost, da napadejo s čisto vestjo. Polkovnik DeHove iz francoskega štaba v Zagrebu mi pravi, da so Jugoslovani storili veliko napako. Krivdo pripisuje krajevni vladi v Ljubljani, češ da je pritiskala na štab Dravske divizije in na častnike na fronti. Vlada je tudi precenila možnosti kmečkega upora in zgodbe o avstrijskem nasilju pri ravnanju s prebivalstvom. DeHove pravi, da bo vlada verjetno prisiljena odstopiti. Zdi se, da je treba v glavnem grajati predsednika in podpredsednika, za katera veliko oseb v Ljubljani trdi, da sta želela doseči neposredno vojaško zasedbo jugoslovanskih sil nekih območij na Koroškem, kjer imata onadva in njuni prijatelji svojo posest. DeHove verjame, da je nekaj resnice v teh trditvah in pravi, da je celoten položaj na Koroškem postal težavnejši zaradi osebne ljubosumnosti in sovraštva med predsednikom ljubljanske vlade in deželnim glavarjem v Celovcu.

2. Kdo je izdal dejanski ukaz za napredovanje, ni gotovo. Srbskih čet na Koroškem praktično ni bilo; četudi ima poveljstvo srbski general Smilyanic (Smiljanič), disciplina pri Jugoslovanih ni dobra in precej možno je, da so določeni slovenski častniki na fronti ravnali neodvisno od njega, tako da so neposredno ubogali navodila civilnih oblasti. Še pred kratkim so Srbi strogo ukazali, da se v nobenem primeru ne sme kršiti premirja; sam sem opazil, da je stališče določenih srbskih štabnih oficirjev očitno kritično do krajevnih vlade, četudi sami tega niso rekli. Polkovnik DeHove ne misli, da bi bili Srbi odgovorni za napredovanje. Jugoslovanske sile na Koroškem so bile demoralizirane. Slišal sem, da je na Štajerskem nek nesrbski bataljon kar skopnel zaradi ubežništva; in srbski štab tehnično nič kaj učinkovito ne obvladuje stanja.

3. Ponoči 7.– 8. maja so prihajala poročila, da so Avstrijci prekorali štajersko mejo in da korakajo naprej zadaj za demarkacijsko črto v tej deželi. Polkovnik DeHove je poslal oficirja v Gradec, da bi ugotovil, ali je to res in da v primeru, da je točno, protestira pri graški vladi in prek Dunaja tudi pri vladi v Celovcu. Medtem ko so Francozi pravkar šele uredili, ali kot se je izrazil, »zagotovili svoje pokroviteljstvo« nad premirjem na Štajerskem, se je DeHoveu zdelo, da mora nekaj poskusiti, da ustavi morebitno prelihanje krvi. Kot se je izkazalo, Avstrijci sploh niso prestopili v Štajersko. Trdno sem bil prepričan, da tega ne bodo storili, saj so že imeli Jugoslovane tukaj kot krivce in ne bodo hoteli izgubiti svojega močnega položaja s kakšnim dejanjem, ki bi se lahko razložilo, kot da so oni prekršili štajersko premirje.

4. Opazil sem, da se je francosko zadržanje do Avstrijcev nekoliko spremenilo in se zdi bolj spravljivo. DeHove je takoj rekel, da v tem primeru niso premirja prekršili in je grajal »predstavo norosti« Jugoslovancev. V prijaznejšem tonu kot kdajkoli prej je govoril o delu komisije polkovnika Milesa in dejal, da bi tokrat lahko intervenirali na Koroškem Američani ali Francozi, ne pa Italijani; o italijanskih metodah je govoril z odporom, pri čemer se ni strinjal s predlogom generala Segreja ljubljanski vladi (glej mojo brzojavko št. 4 iz Ljubljane in moje poročilo št. 27), ki ga je označil kot »tendancieux« (tendenciozno). Francozi se očitno malo odmikajo od Italije, zdaj ko so uredili svoje lastne zadeve na zahodni fronti; takoj se občuti, da so v Zagrebu bolj priljubljeni kot so bili pred mesecem.

Le Roy King, Lt., F. A.

AMERICAN REPORTS FROM CROATIA AND SLOVENIA IN THE SPRING OF 1919

S u m m a r y

Lieutenant Leroy King was member of a US mission headed by A.C. Coolidge despatched to Vienna with the view of collecting data for the 1919 peace conference in the states succeeding the former Habsburg Empire. King first participated in the »Miles Mission« that proposed, on the basis of no specific authorization, a new Austrian frontier in Carinthia, almost entirely at the expense of Slovenes. From the end of January untill mid-May 1919 Miles stayed in Zagreb sending Coolidge 31 reports of which 27 were located and published by G. Jareb in 1960 in the Journal of Croatian Studies. These reports partially refer to Slovenia, to which King paid a repeated visit at that time. Two of the reports cover Slovenia only and shed new light on the issue of the failed Slovene (Yugoslav) offensive attacks launched in Carinthia at the end of April 1919 which have not yet been fully explained by historiography. King's information indicates that the Slovene (Yugoslav) side urged the French representatives of the allied forces in the Balkans that the Allies should determine a demarcation line between the Austrian and the Yugoslav troops in Carinthia as had previously been the case in Styria. Before that a new actual battle line should be established in Carinthia since the Austrian army had moved at the expense of the Slovenes towards the south in the January 1919 battles. An offensive attack launched by Slovene troops then led by the Yugoslav (actually Serb) command in April 1919 aimed at this very movement of the battle lines. In the next stage a commission of the Allies was expected to confirm the new battle line as the demarcation line, and possibly the future state frontier. Following a failed offensive attack that resulted in a disastrous defeat and complete withdrawal of the Slovene troops from Carinthia this not only proved impossible, but the French too had lost all interest in an allied demarcation line in the field. According to King the initiative to launch the failed attack in April 1919 was made by Ljubljana's provincial government, possibly under the influence of the reports it had received from the delegates to the Paris peace talks indicating that the Slovene interests in terms of the Austrian-Yugoslav frontier in Carinthia would be neglected. King's reports also contain a number of other descriptions of the Slovenes and circumstances prevailing in Slovenia.